

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Прокопенко М.В., старший викладач

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Постановка проблеми. Сучасні соціально-економічні трансформації в Україні відбуваються на тлі суттєвого зростання антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище, що обумовлює необхідність переосмислення підходів до використання природних ресурсів і побудови нових моделей економічного розвитку. Економіка природокористування на сучасному етапі виступає не лише галуззю економічної науки, а й комплексною системою управління взаємодією суспільства та природи, що забезпечує раціональне використання, охорону та відтворення природно-ресурсного потенціалу.

Україна стикається з багаторівневими екологічними викликами: деградацією земель, зростанням рівня забруднення атмосферного повітря, водних ресурсів, накопиченням промислових і побутових відходів, посиленням негативних наслідків зміни клімату. Ці проблеми безпосередньо впливають на соціально-економічну стабільність, конкурентоспроможність економіки та добробут населення. За таких умов економіка природокористування повинна стати теоретичною та практичною основою для формування нових бізнес-моделей, у яких економічна діяльність поєднується з екологічною відповідальністю.

Особливої актуальності набуває формування екологічно орієнтованого підприємництва, здатного забезпечити збалансований розвиток, інноваційну модернізацію виробництва та раціональне використання природних ресурсів. Це вимагає створення економічних механізмів, які б стимулювали підприємства до впровадження екологічних технологій, підвищення енергоефективності, мінімізації негативного впливу на довкілля та розвитку «зелених» ініціатив.

У контексті євроінтеграційних прагнень та необхідності адаптації до стандартів ЄС економіка природокористування стає базою для реалізації багатьох стратегічних документів: Європейського зеленого курсу, Директив ЄС у сфері охорони довкілля, кліматичної політики, поводження з відходами і промислових викидів. Це обумовлює потребу у глибокому науковому аналізі ролі економіки природокористування у формуванні екологічно орієнтованого підприємництва в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання економіки природокористування, формування екологічно орієнтованого підприємництва та забезпечення сталого розвитку є предметом широкого кола наукових досліджень в Україні та за кордоном. У працях українських учених, зокрема В.

Буркинського, Л. Шемаєвої, О. Веклич, Н. Пігуль та Л. Молдован, розглядаються теоретико-методологічні засади природокористування, економічні інструменти раціонального використання природних ресурсів та екологізація господарської діяльності [1].

Зарубіжні науковці, такі як Н. Стерн, Дж. Куман, Д. Норт, а також колектив експертів IPCC, IEA та OECD, аналізують глобальні тенденції сталого розвитку, роль природного капіталу в економічних процесах та значення інновацій у сфері природокористування. Дослідження цих авторів акцентують на необхідності переходу до моделей, що поєднують економічне зростання з екологічною сталістю, а також на формуванні «зеленої» трансформації підприємницького сектору як механізму подолання кліматичних викликів [1, 2].

Підсумовуючи огляд наукової літератури, слід констатувати, що науковці сформували потужне теоретичне підґрунтя з питань екологізації економічного розвитку, управління природними ресурсами, оцінки екологічних ризиків та впровадження екологічних інновацій. Водночас недостатньо розробленими залишаються механізми інтеграції економіки природокористування у практику підприємництва, питання адаптації бізнес-моделей до принципів сталості та формування економічних стимулів для переходу підприємств на «зелену» траєкторію розвитку.

Невирішені складові загальної проблеми. Незважаючи на значний розвиток теоретичних і прикладних досліджень у сфері економіки природокористування, низка ключових питань залишається вирішеною лише частково або потребує суттєвого доопрацювання.

Невирішеною залишається проблема достовірності та прозорості екологічної звітності підприємств. Попри формальну наявність вимог щодо подання екологічних декларацій, реальний рівень об'єктивності даних часто є низьким.

Недостатньо дослідженими залишаються й механізми формування екологічно орієнтованого підприємництва в умовах воєнного часу.

У сукупності зазначені проблеми знижують ефективність використання природно-ресурсного потенціалу та стримують формування конкурентоспроможного екологічно орієнтованого бізнес-середовища в Україні. Це обумовлює потребу у подальших дослідженнях щодо оптимізації механізмів природокористування, удосконалення системи екологічного регулювання та розроблення ефективних економічних стимулів для підприємств.

Формування цілей статті. Мета дослідження полягає в теоретичному та методичному обґрунтування ролі економіки природокористування як основи формування завдань для екологічно орієнтованого підприємництва, а також визначення ключових механізмів, закономірностей і передумов, що забезпечують інтеграцію екологічних принципів у практику господарської діяльності в Україні.

Виконання цих завдань дозволить розкрити сутність та значення економіки природокористування як ключової платформи для становлення сучасних екологічно відповідальних моделей підприємницької діяльності, що

сприятиме формуванню конкурентоспроможної та екологічно безпечної економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економіка природокористування в умовах сучасних цивілізаційних викликів формується як комплексна система, що поєднує інструменти економічної теорії, екологічної політики, ресурсного менеджменту та сталого розвитку. Поступовий відхід від традиційних підходів, заснованих на домінуванні експлуатаційної моделі використання природних ресурсів, вимагає переорієнтації економічних механізмів на забезпечення їх відтворення, раціонального споживання та зниження негативного антропогенного навантаження на довкілля. Це, у свою чергу, зумовлює необхідність формування нового типу взаємодії між природою, суспільством і бізнесом, де екологічні обмеження стають не перешкодою, а драйвером інноваційного розвитку [3].

Сучасні моделі економіки природокористування включають три ключові складові: теоретико-методологічну основу, економічний механізм природокористування та систему інструментів екологічного регулювання. Теоретико-методологічний фундамент охоплює концепції сталого розвитку, еколого-економічної рівноваги, екосистемних послуг, екологічної модернізації та циркулярної економіки. Вони формують підхід, згідно з яким економічні процеси не можуть розглядатися відокремлено від природних обмежень та необхідності збереження навколишнього середовища.

Слід підкреслити, що розвиток екологічно орієнтованого підприємництва значною мірою залежить від здатності держави забезпечити передбачувану та ефективну економіко-правову політику у сфері природокористування. Нестабільність нормативно-правової бази, низький рівень імплементації екологічних директив, недостатній контроль за дотриманням природоохоронного законодавства та обмеженість фінансових механізмів підтримки створюють бар'єри для розвитку бізнесу, що прагне екологізації своєї діяльності [4,5].

В аграрній сфері екологізація бізнесу проявляється у застосуванні органічних методів землеробства, використанні біологічних засобів захисту рослин, переході на енергоощадні технології зрошення та виробництво біоенергії. Такий підхід забезпечує збереження родючості ґрунтів, раціональне використання водних ресурсів і зниження екологічного навантаження на агроекосистеми [6].

У секторі послуг екологічно орієнтоване підприємництво проявляється у зменшенні споживання енергії та води, використанні екологічно безпечних матеріалів, запровадженні систем екологічного менеджменту, цифрових сервісів та екологічних стандартів обслуговування. Зростає кількість підприємств, що впроваджують стандарти ISO 14001, екологічне маркування та принципи соціальної відповідальності [7].

Окремим важливим елементом економіки природокористування є освітня та інформаційна складова, спрямована на формування екологічної культури населення та бізнесу. Підприємства, що активно інвестують у підвищення екологічної обізнаності своїх працівників, підвищують ефективність

природокористування, знижують витрати на ресурси та досягають більшої конкурентоспроможності. Освітні програми, тренінги, інформаційні кампанії та взаємодія із зацікавленими сторонами посилюють потенціал підприємств у сфері екологічного менеджменту [8].

Таким чином, розвиток екологічно орієнтованого підприємництва залежить від якісної взаємодії держави, бізнесу, наукових інституцій та громадськості. Економіка природокористування забезпечує комплексне бачення такого розвитку, поєднуючи стратегічні, економічні та екологічні інструменти для формування конкурентоспроможної та стійкої економіки України.

Одним з ключових напрямів модернізації економіки природокористування є впровадження цифрових технологій — автоматизованих систем моніторингу довкілля, електронних екологічних реєстрів, цифрових платформ управління природними ресурсами, геоінформаційних систем (ГІС), технологій дистанційного зондування. Застосування таких рішень підвищує прозорість екологічної інформації, покращує доступ громадськості до екологічних даних та створює умови для об'єктивної оцінки діяльності підприємств у сфері природокористування [9].

Цифровізація дозволяє суттєво оптимізувати управління виробничими процесами, забезпечити його відповідність екологічним стандартам, а також сприяти зниженню витрат підприємств за рахунок точного контролю за ресурсами. У поєднанні з технологіями штучного інтелекту це дає змогу прогнозувати рівень викидів, формувати віртуальні моделі екологічного впливу та підвищувати якість управлінських рішень.

Одним із важливих інструментів реалізації Європейського зеленого курсу є система вуглецевого мита CBAM, яка стимулює підприємства до зменшення викидів CO₂ та переходу на більш екологічні технології [10].

Особливої уваги заслуговує розвиток фінансових інструментів екологізації економіки, зокрема «зелених» облігацій, екологічних інвестиційних фондів, програм підтримки низьковуглецевих технологій, міжнародних грантових ініціатив та інструментів ESG-фінансування. Такі механізми покликані забезпечити залучення фінансових ресурсів для модернізації виробництва, розвитку відновлюваної енергетики, створення інфраструктури переробки відходів та посилення екологічної відповідальності бізнесу.

Не менш важливим є вдосконалення системи екологічної освіти, яка повинна забезпечити підготовку фахівців нового покоління, здатних працювати з екологічними стандартами, аналізувати екологічні ризики, впроваджувати екологічні інновації та будувати стратегії сталого розвитку на підприємствах. Екологічна компетентність працівників є одним із ключових факторів успішної реалізації природоохоронних заходів і впровадження сучасних екологічних технологій.

З огляду на виклики, з якими стикається Україна, розвиток економіки природокористування має стати стратегічним напрямом державної політики. Він повинен включати вдосконалення нормативно-правової бази, розвиток

системи фінансового стимулювання, модернізацію екологічного моніторингу, інтеграцію екологічних стандартів у діяльність підприємств та формування ефективного інституційного середовища. Саме ці заходи здатні забезпечити реалізацію потенціалу екологічно орієнтованого підприємництва як основи сталого економічного розвитку України.

У підсумку слід зазначити, що економіка природокористування, будучи багатокомпонентною системою, забезпечує методологічну, інституційну, фінансову та технологічну основу для розвитку екологічно орієнтованого підприємництва. Такий підхід дозволить сформувати конкурентоспроможну економіку, здатну забезпечити не лише економічне зростання, а й збереження природних ресурсів, покращення екологічної ситуації та підвищення якості життя населення.

Висновки з проведеного дослідження. У ході проведеного дослідження доведено, що економіка природокористування є ключовою теоретичною та практичною основою формування екологічно орієнтованого підприємництва в Україні. Сучасні виклики, пов'язані з погіршенням стану довкілля, дефіцитом природних ресурсів, зростанням темпів забруднення та необхідністю інтеграції до європейського екологічного простору, обумовлюють потребу у глибокій модернізації системи природокористування та екологізації господарської діяльності.

Узагальнюючи викладене в статті, можна стверджувати, що економіка природокористування здатна виступати фундаментом довгострокової екологічної політики держави та стійким організаційно-економічним підґрунтям для розвитку екологічно орієнтованого підприємництва. Її подальший розвиток має базуватися на гармонізації національного законодавства зі стандартами ЄС, удосконаленні системи економічного регулювання, підвищенні рівня екологічної культури та активному поширенні інноваційних технологій. Реалізація цих завдань сприятиме створенню конкурентоспроможної, ресурсоефективної та екологічно відповідальної моделі економіки України.

Перелік посилань

1. Герасимчук З. В., Шевчук В. Я. Екологізація економіки: теорія, методологія, практика. Київ: Вид-во КНЕУ, 2019. 312 с.
2. Шевчук В. Я., Балацький О. Ф. Управління природокористуванням: еколого-економічні основи. Суми: СумДУ, 2020. 284 с.
3. Міщенко В. С. Економіка природних ресурсів та екологічна політика. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 256 с.
4. Павленко А. Ф., Головкін Б. М. Сталий розвиток і природокористування: національні пріоритети та механізми реалізації. Харків: ХНАМГ, 2022. 198 с.
5. Буркинський Б. В., Шемаєва Л. Г. Економіка природокористування: сучасні концепції та інструменти регулювання. Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2020. 340 с.

6. Веклич О. О. Екологічна модернізація економіки: теоретико-методологічні засади. Київ: НАН України, 2019. 368 с.
7. Пігуль Н. Г. Еколого-економічний механізм природокористування: проблеми та перспективи розвитку. Київ: КНЕУ, 2021. 284 с.
8. Молдован Л. А. Екологічне підприємництво: організаційно-економічні основи. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2020. 196 с.
9. Степаненко В. П. Техногенна безпека та природокористування в умовах глобальних змін. Харків: Право, 2021. 272 с.
10. Єгоров І. Ю. Інноваційні технології у сфері природокористування. Київ: Таксон, 2019. 310 с.

References

1. Heraymchuk Z. V., Shevchuk V. Ya. (2019), *Greening of the economy: theory, methodology, practice [Ekolohizatsiia ekonomiky: teoriia, metodolohiia, praktyka]*, Kyiv : KNEU, 312 p.
2. Shevchuk V. Ya., Balatskyi O. F. (2020), *Management of nature use: ecological and economic foundations [Upravlinnia pryrodokorystuvanniam: ekoloho-ekonomichni osnovy]*, Sumy : SumDU, 284 p.
3. Mishchenko V. S. (2018), *Economics of natural resources and environmental policy [Ekonomika pryrodnykh resursiv ta ekolohichna polityka]*, Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury, 256 p.
4. Pavlenko A. F., Holovkin B. M. (2022), *Sustainable development and nature use: national priorities and mechanisms of implementation [Stalyi rozvytok i pryrodokorystuvannia: natsionalni priorytety ta mekhanizmy realizatsii]*, Kharkiv : KhNAMH, 198 p.
5. Burkynskyi B. V., Shemaieva L. H. (2020), *Environmental economics: modern concepts and regulatory instruments [Ekonomika pryrodokorystuvannia: suchasni kontseptsii ta instrumenty rehuliuvannia]*, Odesa : IPREED NAN Ukrainy, 340 p.
6. Veklych O. O. (2019), *Ecological modernization of the economy: theoretical and methodological foundations [Ekolohichna modernizatsiia ekonomiky: teoretyko-metodolohichni zasady]*, Kyiv : NAN Ukrainy, 368 p.
7. Pihul N. H. (2021), *Ecological and economic mechanism of nature use: problems and prospects for development [Ekoloho-ekonomichni mekhanizm pryrodokorystuvannia: problemy ta perspektyvy rozvytku]*, Kyiv : KNEU, 284 p.
8. Moldovan L. A. (2020), *Ecological entrepreneurship: organizational and economic foundations [Ekolohichne pidpriemnytstvo: orhanizatsiino-ekonomichni osnovy]*, Lviv : LNU im. Franka, 196 p.
9. Stepanenko V. P. (2021), *Technogenic safety and nature use under global changes [Tekhnohenna bezpeka ta pryrodokorystuvannia v umovakh hlobalnykh zmin]*, Kharkiv : Pravo, 272 p.
10. Yehorov I. Yu. (2019), *Innovative technologies in the field of nature use [Innovatsiini tekhnolohii u sferi pryrodokorystuvannia]*, Kyiv : Takson, 310 p.

РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 330.15; JEL Classification: Q01; Q56; O13

Прокопенко М.В. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Мета дослідження полягає у теоретичному та методичному обґрунтуванні ролі економіки природокористування як базової основи формування екологічно орієнтованого підприємництва, а також у визначенні ключових економічних, інституційних, екологічних і технологічних чинників, що впливають на екологізацію підприємницької діяльності в Україні. **Методика дослідження.** Використано методи системного та порівняльного аналізу, інституційного підходу, структурно-функціонального аналізу, еколого-економічного моделювання, а також загальнонаукові методи абстрагування та узагальнення. Інформаційною базою слугували статистичні дані, нормативно-правові документи, міжнародні огляди у сфері природокористування та наукові публікації українських і зарубіжних дослідників. **Результати дослідження.** становлено, що економіка природокористування є ключовим елементом модернізації економічної системи, оскільки забезпечує інтеграцію екологічних вимог у господарську діяльність, сприяє раціональному використанню природних ресурсів, мінімізації екологічних ризиків і формуванню екологічно відповідальних моделей підприємництва. Виявлено бар'єри розвитку екологічно орієнтованого підприємництва: недосконалість економічних стимулів, фрагментарність екологічної політики, обмежений доступ до фінансових ресурсів, недостатній рівень цифровізації та слабкий розвиток ринку екологічних послуг. Показано, що запровадження екологічних інновацій, розвиток «зелених» ринків, удосконалення механізмів екологічного менеджменту, гармонізація законодавства із нормами ЄС та впровадження технологій циркулярної економіки створюють необхідні умови для поширення екологічно орієнтованої підприємницької діяльності в Україні. **Наукова новизна.** Наукова новизна отриманих результатів полягає у поглибленні теоретико-методичних засад економіки природокористування в контексті формування екологічно орієнтованого підприємництва, а також у розробленні структурної моделі інтеграції екологічних вимог у підприємницькі процеси з урахуванням сучасних євроінтеграційних тенденцій. **Практичне значення отриманих результатів.** Отримані результати дослідження дають можливість застосування сформульованих положень для створення ефективних економічних важелів екологізації підприємств, удосконалення державної політики природокористування, підвищення конкурентоспроможності екологічно орієнтованого бізнесу, а також для розроблення стратегічних документів у сфері сталого розвитку.

Ключові слова: економіка природокористування, екологічно орієнтоване підприємництво, природні ресурси, екологічна модернізація, сталий розвиток, екологічний менеджмент, екологічні інновації.

UDC 330.15; JEL Classification: Q01; Q56; O13

Mykola Prokopenko. ENVIRONMENTAL ECONOMICS AS A BASIS FOR THE FORMATION OF ENVIRONMENTALLY ORIENTED ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE

Purpose of the research is to substantiate the theoretical and methodological foundations of environmental economics as a fundamental basis for the formation of environmentally oriented entrepreneurship and to determine the key economic, institutional, ecological and technological factors influencing the greening of business activities in Ukraine. **Methodology of research.** The study employs methods of systemic and comparative analysis, institutional and structural-functional approaches, ecological-economic modelling, as well as general scientific methods of abstraction and generalization. The analytical basis includes statistical data, regulatory documents, international environmental assessments and scientific works of domestic and foreign researchers in the field of natural resource management and sustainable development. **Findings.** The research establishes that environmental economics plays a decisive role in integrating ecological principles into economic decision-making, ensuring rational use of natural resources, reducing environmental risks and stimulating environmentally responsible business models. The study identifies significant barriers to the development of environmentally oriented entrepreneurship in Ukraine, including insufficient economic incentives, fragmented environmental policy, limited access to financial resources, underdeveloped ecological services market and insufficient digitalization. The analysis demonstrates that the implementation of environmental innovations, the development of green markets, the introduction of circular economy principles, harmonization of national legislation with EU standards and improvement of environmental management systems create favorable conditions for the expansion of environmentally oriented entrepreneurial activity. **Originality** of the research lies in deepening the theoretical and methodological foundations of environmental economics within the context of forming environmentally oriented entrepreneurship and in developing a structural model for integrating ecological requirements into business processes, taking into account modern European integration trends. **Practical value.** The obtained results can be used to develop strategic documents on sustainable development, improve state policy in the field of natural resource management, implement effective mechanisms for greening business activity and strengthen the competitiveness of environmentally oriented enterprises.

Keywords: environmental economics, environmentally oriented entrepreneurship, natural resource management, ecological modernization, sustainable development, environmental management, ecological innovations.

Відомості про авторів / About the Authors

Прокопенко Микола Вікторович, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, старший викладач кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: nvprokopenko@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4839-0154>. Моб. (050) 633-76-28.

Prokopenko Mykola, Kharkov National Automobile and Highway University, Senior Teacher at the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.